

نقش رسانه در تضعیف ارزش‌های خانوادگی براساس آموزه‌های دینی

زهرا خواجوئی‌راد^۱

چکیده

رسانه به عنوان یک ابزار تاثیر گذار بر نهاد خانواده، بر اساس آموزه‌های دینی می‌تواند در تضعیف ارزش‌های خانوادگی نقش داشته باشد. شناخت آسیب‌های رسانه بر خانواده و ارزش‌های آن می‌تواند کمک به حفظ این ارزش‌ها در خانواده، خصوصاً خانواده‌ها با معیار اسلامی کند. این مقاله با هدف بررسی نقش رسانه‌ها در تضعیف ارزش‌های خانوادگی براساس آموزه‌های دینی (آیات و روایات) به روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده است. در این پژوهش با تکیه بر آموزه‌های دینی به بیان آسیب‌های هر کدام از رسانه‌های قدیم و جدید و تأثیر آن بر ارزش‌های خانوادگی پرداخته شده است که از مهم‌ترین این آسیب‌ها می‌توان به تضعیف هویت فرهنگی و دینی، کاهش تعاملات خانوادگی، ترویج نگرش‌ها و رفتارهای نامناسب، تضعیف نقش همسری و والدینی، ترویج و عادی جلوه‌دادن خیانت، کاهش جمعیت، اعتیاد اینترنتی، تضعیف نهاد خانواده و صله‌ی ارحام، تعارض ارزش‌ها، سوءاستفاده‌ی جنسی، نقص حریم خصوصی افراد و کاهش اهمیت ازدواج اشاره کرد.

کلمات کلیدی: ارزش‌های خانوادگی، آموزه‌های دینی، خانواده، رسانه

^۱. طلبه سطح دو مدرسه‌ی علمیه‌ی نرجسیه‌ی سیرجان

رسانه به آن دسته از وسایلی گفته می‌شود که انتقال‌دهنده‌ی فرهنگ‌ها و افکار عده‌ای باشد که در دنیای امروز رسانه‌ها از طریق محتواهای مختلف مانند فیلم‌ها و سریال‌ها، برنامه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای، شبکه‌های اجتماعی و اخبار می‌توانند تأثیرات گسترده‌ای بر نگرش‌ها و رفتارهای افراد داشته باشند. یکی از نگرش‌های اصلی در این زمینه تأثیر منفی رسانه‌ها بر ارزش‌های خانوادگی است. ارزش‌های خانوادگی یا همان قوانین خاص خانوادگی خصوصیات اخلاقی است که با حد و مرز برای اعضای یک خانواده تعیین می‌شود و به ساختار، عملکرد، نقش‌ها، باورها و ایده‌آل‌های خانواده مربوط هستند. محتوای رسانه‌ای اغلب با ارزش‌های دینی و فرهنگی خانواده و جامعه در تضاد است و می‌تواند منجر به تضعیف این ارزش‌ها شود و از سوی دیگر آموزه‌های دینی که شامل اعتقادات، اخلاقیات، احکام و مانند این می‌باشد همانند احترام به والدین، اهمیت ازدواج، تربیت صحیح فرزندان؛ همواره بر اهمیت خانواده و حفظ ارزش‌های آن تأکید داشته‌اند. پس بررسی نقش رسانه‌ها در تضعیف ارزش‌های خانوادگی براساس آموزه‌های دینی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چگونه رسانه‌ها بر اساس آموزه‌های دینی می‌توانند در تضعیف ارزش‌های خانوادگی نقش داشته باشند؟

با توجه به گسترش رسانه‌ها در جامعه و خانواده و افزایش تأثیرگذاری آن، آگاهی درباره‌ی تأثیر منفی رسانه‌ها بر ارزش‌های دینی و خانوادگی و کمک به حفظ ارزش‌ها دارای اهمیت است و افراد را نسبت به این مسأله حساس‌تر می‌کند این مقاله در صدد آگاهی‌بخشی به افراد است و با بررسی دینی و علمی این موضوع می‌توان به درک بهتری از چگونگی تأثیر رسانه‌ها بر ارزش‌های خانوادگی رسید. این مقاله به بررسی نقش رسانه در تضعیف ارزش‌های خانوادگی براساس آموزه‌های دین اسلام (آیات و روایات) در دو بخش نقش رسانه‌های قدیمی (رسانه‌های چاپی، رادیو و سینما و تلویزیون) و نقش رسانه‌های جدید و مدرن (ماهواره، اینترنت و فضای مجازی) در تضعیف ارزش‌های خانوادگی و تاثیراتی که بر خانواده و بنیان آن گذاشته‌اند به روش عقلی و تحلیلی می‌پردازد زیرا نیازمند تحلیل محتوای رسانه‌های مختلف برای تبیین چگونگی تأثیر رسانه‌ها می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی و گزارشی می‌باشد.

برای این عنوان پیشینه‌های زیر وجود دارد:

- کتاب «آثار فضای مجازی در تربیت دینی فرزندان» نوشته‌ی دکتر مهدی احمدی
این کتاب به بررسی تأثیرات فضای مجازی بر تربیت دینی و اخلاقی فرزندان و ارائه راهکارهای مقابله با آن پرداخته است.
- مقاله‌ای با عنوان «رابطه‌ی رسانه‌های جمعی و ارزش‌های خانوادگی»؛ نوشته‌ی دکتر محمدرضا حسینی /
در فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات چاپ شده است.
این پژوهش به بررسی تأثیر رسانه‌های جمعی بر ارزش‌های خانوادگی جوانان پرداخته و نشان داده که ارزش‌های خانوادگی اکثر جوانان به سمت ارزش‌های مدرن گرایش دارد.
- مقاله‌ی «خانوادگی دیجیتال، هویت دینی و ارزش‌های خانوادگی»؛ نویسنده: دکتر علی اکبر محمدی، در
پژوهشنامه علوم اجتماعی به چاپ رسیده است.
این تحقیق به بررسی تأثیر مصرف رسانه بر دین‌داری و ارزش‌های خانواده در شهر اصفهان پرداخته و تأثیرات فضای مجازی، ماهواره و اینترنت بر ارزش‌های خانواده ایرانی تحلیل کرده است.
وجه تمایز پژوهش حاضر با پیشینه‌های بالا در این است که این عنوان به طور خاص بر تضعیف ارزش‌های خانوادگی تمرکز دارد و این تضعیف را از منظر آموزه‌های دینی بررسی می‌کند.

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱. رسانه

رسانه در لغت به معنای وسیله‌ای برای رساندن پیام است^۱
در اصطلاح رسانه به ابزارها و وسایلی گفته می‌شود که برای انتقال اطلاعات و پیام‌ها از فرستنده به گیرنده استفاده می‌شوند. این ابزارها می‌توانند شامل روزنامه‌ها، رادیو، تلویزیون، اینترنت و سایر وسایل ارتباط جمعی باشد.

^۱ دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه‌ی دهخدا، شبکه مترجمین

۱-۲. خانواده

خانواده به گروهی از افراد که با یکدیگر از طریق هم‌خونی، نسبت قانونی یا مکان زندگی مشترک وابستگی دارند گفته می‌شود خانواده در بیشتر جوامع نخستین و اصلی‌ترین نهاد جامعه‌پذیری کودکان است. در حالت ایده‌آل خانواده‌ها قابلیت پیش‌بینی، ساختار و ایمنی را در زمانی که اعضا بالغ می‌شوند و مشارکت در جامعه را یاد می‌گیرند ارائه می‌دهند از خانواده به عنوان کانون اصلی دلبستگی، پرورش و اجتماعی شدن زیاد یاد شده است.^۱

۱-۳. ارزش‌های خانوادگی

ارزش‌های خانوادگی یا همان قوانین خاص خانوادگی خصوصیات اخلاقی است که با حد و مرز برای اعضاهای یک خانواده تعیین می‌شود و به ساختار، عملکرد و ایده‌آل‌های خانواده مربوط می‌شوند این ارزش‌ها می‌تواند شامل احترام به بزرگترها، حمایت از اعضای خانواده، صداقت و وفاداری، مسئولیت‌پذیری و مانند این باشد.

۱-۴. آموزه‌های دینی

در تعریفی از دین آمده که دین به عنوان راهی برای کسب هرگونه اعتقاد - از اعتقاد به خدا و فلسفه زندگی که یک فرد معتقدانه آن را دنبال می‌کند گرفته، تا نظر گاهی از یک زندگی خوب- تعبیر می‌شود.^۲ بدین ترتیب با توجه به اینکه انسان قادر نیست بدون چارچوب اعتقادی به هستی نگاه کند و زندگی کند به طور فطری به دنبال خدا و آموزه‌های دینی می‌گردد. آموزه‌های دینی که شامل اعتقادات، اخلاقیات و احکام و مانند این همانند احترام به والدین، اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده، تربیت صحیح فرزندان می‌باشد که مربوط به حوزه‌ی خانواده و ارزش‌های آن می‌باشد.^۳

^۱ اعزازی شهلا، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۲۰-۲۳

^۲ بهمنی، فرانک، واکاوی آموزه‌های دینی به مثابه راهبرد بنیادی دستیابی به سلامت روان، ص ۲۴۲

^۳ فیض، علیرضا، مبادی فقه و اصول، ص ۲۵

۲- نقش رسانه‌های قدیمی در تضعیف ارزش‌های خانوادگی براساس آموزه‌های دینی

رسانه‌ها در زمان‌های پیش شامل رسانه‌های چاپی، رادیو، سینما و تلویزیون بودند که هر کدام از این‌ها هم در گذشته و هم اکنون می‌توانند در تضعیف ارزش‌های هر خانواده براساس آموزه‌های دینی نقش داشته باشند.

۲-۱. نقش رسانه‌های چاپی (مجلات، کتاب‌ها و روزنامه‌ها) در تضعیف ارزش‌های خانوادگی

رسانه‌های چاپی می‌توانند نقش دوگانه‌ای در جامعه داشته باشند. از یک سو این رسانه‌ها می‌توانند اطلاعات و دانش را در دسترس عموم قرار دهند و از سوی دیگر ممکن است به گسترش ارزش‌ها و فرهنگ‌هایی بپردازند که با آموزه‌های دینی و سنت‌های خانوادگی همخوانی ندارند. برخی از آسیب‌های قابل توجهی که این رسانه‌ها ممکن است بر ارزش‌های خانوادگی داشته باشند عبارتند از:

الف) تضعیف هویت فرهنگی و دینی

رسانه‌های چاپی ممکن است ارزش‌ها، هنجارها و سبک زندگی‌ای را ترویج کنند که با هویت فرهنگی و دینی خانواده‌ها سازگار نیست به عنوان مثال تبلیغ سبک زندگی مصرف‌گرایی، فردگرایی و ارزش‌های مادی‌گرا می‌تواند هویت خانوادگی و دینی را تضعیف کند. امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه می‌فرماید: «هر کسی به سنت‌های دینی و فرهنگی پشت کند جامعه را به سوی تباهی و گمراهی می‌کشاند.»^۲

ب) ایجاد انتظارات غیرواقعی

محتوای رسانه‌های چاپی می‌تواند استانداردهای غیرواقعی از زیبایی، موفقیت و زندگی خانوادگی ارائه دهد که ممکن است باعث شود افراد انتظارات غیرواقعی داشته باشند و از زندگی خود ناراضی شوند. پس اصل رضایت از زندگی و قناعت که از ارزش‌های هر خانواده است را از بین می‌برد روایتی از امام صادق (علیه السلام) داریم که می‌فرماید: «هر کس به آنچه خداوند به او داده است راضی باشد از ثروتمندترین مردم است.»^۳

ج) کاهش زمان با هم بودن خانواده

یکی از ارزش‌های خانوادگی که از آموزه‌های دین ما به شمار می‌رود ایجاد انس و محبت میان اعضای خانواده است محتوای بیش از حد رسانه‌ای از جمله رسانه‌های چاپی می‌تواند باعث کاهش زمانی که اعضای خانواده با هم می‌گذرانند شود و این منجر به کاهش تعاملات خانوادگی و ضعف روابط بین اعضای خانواده و همچنین کاهش محبت میان آن‌ها می‌شود. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) می‌فرماید: «هنگامی که خداوند خانواده‌ای را دوست دارد، محبت و مودت را میان آنان برقرار می‌سازد»^۴

^۱ ملک پور، فاطمه، نقش رسانه‌ها در تغییر ارزش‌ها و هنجارهای خانواده، ص ۱۵

^۲ نهج البلاغه، نامه‌ی ۳۱، ص ۳۲۰

^۳ کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، جلد ۲، ص ۱۳۹

^۴ علاء الدین، علی بن حسام، کنز العمال ج ۱۶، ص ۱۶۸

۵ - نقض حریم خصوصی افراد

معمولاً شبکه‌های اجتماعی ابزارها و امکاناتی را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهند تا آن‌ها بتوانند تصاویر و ویدئوهای خویش را در صفحه‌ی شخصی خود قرار دهند. همین‌طور کاربران می‌توانند اطلاعات شخصی خود را نیز در این شبکه‌ها قرار دهند. در اغلب شبکه‌های اجتماعی، برای حفظ اطلاعات شخصی و حریم خصوصی افراد راهکارهایی ارائه شده است؛ برای مثال، دسترسی به تصاویر و اطلاعات را با توجه به درخواست کاربر محدود می‌نمایند و یا اجازه‌ی مشاهده‌ی پروفایل کاربر را به هر کسی نمی‌دهند ولی این راه‌ها کافی نیستند. مشکلاتی از قبیل ساخت پروفایل‌های تقلبی در شبکه‌های اجتماعی و عدم امکان کنترل آن‌ها به دلیل حجم بالای این هرزنامه‌ها، باعث می‌شود که افرادی با پروفایل‌های تقلبی به شبکه‌های اجتماعی وارد شوند و با ورود به حریم‌های خصوصی افراد مورد نظر، تصاویر و اطلاعات آن‌ها را به سرقت برده و شروع به پخش تصاویر در اینترنت کنند.^۱ در نتیجه شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند به حفظ حریم خصوصی که از ارزش‌های خانوادگی و آموزه‌های دینی است صدمه بزند در آیه‌ای از قرآن آمده: « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ » ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خانه‌هایی که خانه‌های خودتان نیست، داخل نشوید تا وقتی که اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام کنید این برای شما بهتر است باشد که متذکر شوید.^۲

^۱ مطیعی، خدیجه، اثرات مخرب فضای مجازی و اینترنت بر سلامت اجتماعی و خانواده، ص ۴۵

^۲ نور، ۲۷

۶- افزایش روابط غیرمتعهدانه بین دختر و پسر و کاهش اهمیت ازدواج

فضای مجازی امکان برقراری ارتباط آسان و سریع بین دختران و پسران را فراهم می‌کند این ارتباط ممکن است به دوستی‌های بدون تعهد منجر شود که می‌تواند نیاز به ازدواج را کم اهمیت‌تر جلوه دهد.

همچنین تصاویر و ویدئوهای موجود در فضای مجازی ممکن است انتظارات غیرواقعی از روابط و ازدواج ایجاد کند و گاهی فضای مجازی به ترویج فردگرایی و استقلال مفرط می‌پردازد این انتظارات و فردگرایی باعث کاهش تمایل به ازدواج و تشکیل خانواده می‌شود در حالیکه یکی از آموزه‌های اساسی دین اسلام و ارزش‌های خانوادگی، اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده است. در قرآن کریم آمده: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»^۱

ازدواج کنید با آن‌هایی که تنها هستند از شما و با بندگان صالح و کنیزان (نیز)؛ اگر آن‌ها فقیر باشند خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد و خداوند وسعت‌دهنده و داناست.

۷- کم رنگ شدن ادب اسلامی با گسترش فضای مجازی

حفظ ادب و احترام از ارزش‌های خانواده‌ها با معیار اسلامی است. رهبر انقلاب در ۱۵ بهمن ۹۹ در سالروز میلاد حضرت فاطمه (س) در ارتباط تصویری با مداحان نیز بر گسترش ادب اسلامی در فضای مجازی تأکید کردند. ایشان این گونه توصیه کردند: «ادب اسلامی را در جامعه بگسترانید عزیزان من! یکی از چیزهای بسیار مهم، حفظ ادب اسلامی در سخن گفتن است که متأسفانه امروزه با گسترش فضای مجازی به تدریج باید در جامعه جمع شود. امروز بعضی سعی می‌کنند یا بی‌توجهی کنند و این در جامعه، بخصوص در بعضی رسانه‌ها چه رسانه‌های صوتی، چه رسانه‌های تصویری و به خصوص در فضای مجازی رو به گسترش است. همچنین ایشان در استفاده از فضای مجازی تأکید کردند که شما جوان‌های عزیز جوری از فضای مجازی استفاده کنید برای امیدآفرینی، برای توصیه به صبر، برای توصیه به حق، برای بصیرت آفرینی، تنبلی نکردن و بیکار نماندن مانند اینها، خب این در مورد کار اول دشمن که قطع زنجیره تواسی و حفاظت از یکدیگر است.^۲

^۱ نور، ۳۲

^۲ کارآموزیان، مرتضی، راهبرد؛ مجموعه بیانات مقام معظم رهبری در زمینه‌ی رسانه و فضای مجازی، ص ۲۸۰-۲۸۳

نتیجه‌گیری

رسانه‌ها با ابزارهای مثل روزنامه‌ها، کتاب، مجلات، تلویزیون، ماهواره، گوشی موبایل و کامپیوتر و از طریق محتواهای مختلف مثل فیلم‌ها، سریال‌ها، برنامه‌های تلویزیونی و ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی و اخبار و مانند این‌ها می‌توانند تأثیرات گسترده‌ای بر نگرش‌ها و رفتارهای فرد داشته باشند که یکی از نگرش‌های اصلی در این زمینه تأثیر منفی رسانه‌ها بر ارزش‌های خانوادگی است. برای آگاهی از آثار منفی رسانه بر ارزش‌های خانوادگی و کمک به حفظ این ارزش‌ها می‌توان نقش رسانه‌ها در تضعیف ارزش‌های خانوادگی را تحت عناوین نقش رسانه‌های قدیمی شامل رسانه‌های چاپی، رادیو، سینما و تلویزیون در تضعیف ارزش‌های خانوادگی و نقش رسانه‌های جدید شامل ماهواره، فضای مجازی و اینترنت در تضعیف این ارزش‌ها براساس آموزه‌های دینی در قالب آیات و روایات بررسی کرد و آسیب‌هایی که هر کدام از این رسانه‌ها دارند و نقش آن‌ها در تضعیف ارزش‌های خانوادگی را بیان کرد.

رسانه‌های چاپی و رادیو آسیب‌هایی مثل تضعیف هویت فرهنگی و دینی، ایجاد انتظارات غیرواقعی، کاهش زمان باهم بودن خانواده، ترویج نگرش‌ها و رفتارهای نامناسب، ایجاد تفرقه‌ی نسلی و ترویج ارزش‌های مادی گرا، تقویت مفاهیم غربی و مانند این می‌توانند داشته باشند. که هر کدام ارزش‌های خانوادگی را زیر سؤال می‌برد.

آسیب‌های سینما و تلویزیون بر ارزش‌های خانوادگی را می‌توان در سه بخش روابط همسران، روابط والدین و فرزندان و تربیت صحیح فرزندان در قالب آیات و روایات وارده در این زمینه بررسی کرد. آسیب‌های ماهواره که در تضعیف ارزش‌های خانوادگی نقش دارد، شامل ایجاد ناآرامی فکری و عدم امنیت روانی، ترویج و عادی جلوه‌دادن خیانت، سست کردن بنیان خانواده و شکستن حریم خانوادگی، کاهش تعاملات واقعی، تقویت رفتارهای ناپسند، کاهش جمعیت و تغییر نقش‌ها در میان خانواده‌ها است. فضای مجازی و اینترنت به عنوان یک بستر وسیع در اثرگذاری بر افراد استفاده کننده، آسیب‌های فراوانی دارد که براساس آموزه‌های دینی می‌تواند منجر به تضعیف ارزش‌های خانواده شود و از این آسیب‌ها به اعتیاد اینترنتی، تضعیف نهاد خانواده و صله‌ی ارحام، تعارض ارزش‌ها، سوء استفاده‌ی جنسی، نقض حریم خصوصی افراد، افزایش روابط دختر و پسر و کاهش اهمیت ازدواج و کم شدن ادب اسلامی می‌توان اشاره کرد.

پیشنهادهای

برای مقابله با این آسیب‌های جدی رسانه‌ها بر ارزش‌های خانوادگی می‌توان راهکارهای زیر را پیشنهاد داد:

- ۱- نظارت والدین بر محتوای رسانه‌ای مورد استفاده‌ی فرزندان ۲- آموزش و آگاهی‌بخشی به افراد ۳- تنظیم زمان استفاده از رسانه ۴- ترویج ارزش‌های اخلاقی و دینی توسط والدین ۵- استفاده از برنامه‌ی آموزشی مفید یعنی والدین نقش بسزایی در به حداقل رساندن این آسیب‌ها بر ارزش‌های خانوادگی در خانواده‌ها را دارند.

منابع

- قرآن کریم ترجمه‌ی محسن قرائتی
- نهج البلاغه ترجمه‌ی محمد دشتی

کتاب

- ۱- اعزازی، شهلا (۱۳۸۵)، جامعه‌شناسی خانواده، تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان
- ۲- اکبری، ابوالقاسم، اکبری مینا (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات رشد و توسعه
- ۳- امانلو، حسین (۱۳۹۳)، بشقاب‌های سمی، چاپ سوم، تهران، انتشارات فرهنگ و اندیشه
- ۴- بخاری، محمدبن اسماعیل، (۲۳۲ق)، صحیح بخاری، تهران، مکتب شیخ الاسلام احمد جام
- ۵- تقوی، سیداحمد (۱۳۸۹)، خانواه براساس آموزه‌های اسلامی، تهران، موسسه فرهنگی دارالحديث
- ۶- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد، (۱۴۱۰ق)، غررالحکم، مهدی رجایی، قم، دارا کتاب اسلامی
- ۷- جوادی آملی، محمدتقی (۱۴۱۴ ق)، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت عليهم السلام الإحياء التراث
- ۸- دادگران، سید محمد، (۱۳۹۰)، مبانی ارتباط جمعی، تهران، مروارید، چاپ شانزدهم
- ۹- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه‌ی دهخدا، شبکه‌ی مترجمین
- ۱۰- ساروخانی، باقر (۱۳۹۲)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران، سروش
- ۱۱- شیخ صدوق، (۱۴۰۴ ق)، عیون اخبارالرضا، مؤسسه الأعمی للمطبوعات جلد ۲.
- ۱۲- صبوری خسروشاهی، حبیب (۱۳۸۶)، بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت، دبیرخانه شورای عالی انقلاب

فرهنگی

- ۱۳- علاء الدین علی بن حسام، (۱۳۷۸)، کنز العمال، دارکتب العلمیه
- ۱۴- علامه مجلسی (۱۳۷۵)، بحارالانوار، انتشارات اسلامیه
- ۱۵- فیض، علیرضا، (۱۳۷۳)، مبادی فقه و اصول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- ۱۶- کارآموزیان، مرتضی (۱۳۹۹)، راهبرد؛ مجموعه بیانات مقام معظم رهبری در زمینه‌ی رسانه، فضای مجاری و بازی‌های رایانه‌ای، انتشارات پشتیبان

۱۷- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۵)، اصول کافی، تهران، مؤسسه قائم آل محمد

۱۸- مطیعی، خدیجه (۱۴۰۲)، اثرات مخرب فضای مجازی و اینترنت بر سلامت اجتماعی و خانواده، تهران،

انتشارات آذرین قلم

مقالات و پایان نامه

۱- بندانی، محمد (۱۴۰۲)، تأثیر رسانه در تربیت کودک، مجله ماهنامه علمی تخصصی پایشهر، مجوز مجله

۸۰۴۰۰

۲- بهمنی، فرانک، (۱۴۰۱)، واکاوی آموزه‌های دینی به مثابه راهبرد بنیادی دستیابی به سلامت روان، زنجان،

مؤسسه آموزش عالی حوزوی نورالزهراس)، فصلنامه کلام پژوهشی

۳- جلالی، مرضیه؛ قمرانی، امیر (۱۳۹۱)، نقش شبکه‌های ماهواره‌ای در ایجاد چالش‌های فرهنگی و فروپاشی

خانواده در ایران، فصلنامه رسانه و خانواده، شماره سوم

۴- رضایی بایندر، محمدرضا؛ احمدی، ثریا (۱۳۹۱)، نگاهی به اثرگذاری مثبت و منفی تلویزیون بر کارکرد

های خانواده مجله‌ی طوبی، شماره ۳۸

۵- زنجانی‌زاده، هما، (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان، مجله انجمن

جامعه‌شناسی ایران، دوره‌ی ششم، شماره ۲

۶- شکرانه، امید، (۱۳۹۵)، آسیب‌شناسی ماهواره و تأثیر آن بر رفتار و سبک زندگی اسلامی خانواده، مجله

پویش در آموزش علوم انسانی، شماره‌ی سوم

۷- کاظمی، معصومه (۱۳۹۷)، تأثیر رسانه بر تحکیم و تضعیف عقاید و فرهنگ دینی، پایان‌نامه کارشناسی

ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی ملایر

۸- لطیفی، روح انگیز؛ شصتی، مهدیه (۱۴۰۱)، بررسی میزان تأثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزش‌های

خانواده، دهمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی

۹- ملک پور، فاطمه، (۱۳۹۷)، نقش رسانه‌ها در تغییر ارزش‌ها و هنجارهای خانواده، فصلنامه رسانه و خانواده،

پیاپی ۳۷